

Areh je prekrit z grobišči

2. del

Leta 2007 je vladna komisija za grobišča sondirala lokacije grobišč v Tezenskem gozdu pri Mariboru in na Arehu na Pohorju. Rezultati so potrdili strašljiva predvidevanja o množičnosti pomorov v teh krajih. Največ zaslug za najdbo grobišč na Arehu ima Martin Kostrevc.

Izkop grobišča na Arehu 6. novembra 2007 (foto: Mitja Ferenc)

Medtem ko je v gozdovih na območju Teznega zakopanih okoli 15.000 ljudi, se za Hočko Pohorje in Areh domneva več tisoč ubitih ljudi, tudi od štiri do šest tisoč.

V prejšnji *Demokraciji* sem opisal pričevanje Zdenka Zavادلava o pomorih civilistov na Hočkem Pohorju.

Za potrebe tega članka mi je dr. Mitja Ferenc opisal, kako so t. i. Zavادلavovo grobišče sondirali 10. avgusta 2007. To je bilo dan po sondiranju protitankovskega jarka pri Teznem, ki je bilo zaradi potrditve množičnosti zelo pretresljivo. Vladna komisija je sondirala dve grobišči in potrdila njun obstoj. V enem so bili posmrtni ostanki umorjenih verjetno zaradi zemlje v precej neraz-

padlem stanju. Leta 2011 je nekdo, verjetno lastnik gozda, z neustreznim vlečenjem debel čez grobišča ta precej poškodoval.

Pojav Martina Kostrevca

Poleg grobišča, ki ga je opisal in pokazal Zavادلav (pod kočo Planika), smo brali pričevanje nekoga »z juga« (morda srbskega četnika) o pobojih na Pohorju, verjetno na območju Areha. Šlo je za dve različni lokaciji, saj je »Zavادلavovo« grobišče na višini 750 metrov,

na Arehu pa 1.200 metrov.

Potem se je čez nekaj let, leta 2005 in 2006, pojavil Martin Kostrevc iz Frajhajma, ki je pokazal mesta grobišč na Arehu in poskrbel za publiciteto. Gre za območje vzhodno od cerkve sv. Areha in hotela Areh, ki se razprostira dva kilometra do vrha Sedovec.

Kostrevc je odkril 30 grobišč

Na Arehu so bili ubiti domačini, ljudje, ki so jih obtožili nemštva, in tudi ljudje iz drugih jugoslovanskih

Med izkopom grobišča so raziskovalci naleteli na veliko več ubitih, kot so pričakovali (foto: Pavle Jamnik).

republik (begunci pred partizansko vojsko maja 1945, predvsem srbski in črnogorski četniki ter tudi Hrvati). Poboji so trajali do januarja 1946. Med ubitimi so bili tudi ženske in otroci.

Martin Kostrevc je s pomočjo domačinov ugotovil množico grobišč na Arehu. Pomagala sta mu predvsem Franc Ačko in Alojz Ačko iz Frajhajma. Ob njih je postavil majhne lesene križe. Odkril je 30 grobišč, leta 2006 so jih s sondiranjem potrdili dvanajst, leto kasneje pa še več, tako da jih je vladna komisija pod vodstvom Mitje Ferenc sondirala 18. Eno grobišče so tudi izkopali, v njem pa so našli posmrtno ostanke kar 190 oseb, kar kaže na množičnost tam pomorjenih, domnevno naj bi jih po Kostrevčevem mnenju bilo kar od 4.000 do 6.000. Po potrditvi grobišč je bila ob grobiščih na Arehu decembra 2007 žalna slovesnost, na kateri so se poleg članov iniciative in domačinov zbrali tudi študenti zgodovine z mariborske filozofske fakultete.

Že leta 1991 so ob grobiščih sorodniki na Pohorju ubitih Nemcev postavili večji lesen križ, država pa kasneje še informativno tablo.

Grobišče pri Ruški koči

Mitja Ferenc je v knjigi *Prekopi žrtev iz prikritih grobišč* (Filozofska fakulteta, Ljubljana 2012) natančno opisal sondiranje grobišč in izkop enega od njih. Gre za grobišče, za katerega je vladna komisija za grobišča določila ime Lobnica – grobišče pri Ruški koči na Arehu 3 (občina Ruše, nadmorska višina 1204 metrov, k. o. Lobnica, parcela št.

542/9).

V nadaljevanju povzemam Ferencov opis.

Po cesti Hočko Pohorje–Ruška koča na Arehu se peljemo do odcepa makadamske ceste na desno, ki je pred kapelico pod vrhom. Po njej se peljemo še 100 metrov do odcepa, kjer zavijemo desno na kolovozno pot. Po njej gremo rahlo navzdol 150 metrov. Grobišče leži v gozdu severno od ceste.

Po sledi grobišč

V maju in juniju 1945 so iz Maribora in okolice pripeljali na Pohorje večje število civilistov različnih narodnosti in vojnih ujetnikov ter jih pobili na različnih lokacijah. Na Arehu je evidentiranih 13 manjših

kotanj, v katerih smo potrdili obstoj človeških posmrtnih ostankov.

Med pašo na Pohorju je poleti 1945 takrat enajstletni pastir opazil več sveže zasutih jam in predmetov okoli njih, ki so mu dali slutiti, da so pod tanko plastjo zemlje zakopani ljudje. Pred nekaj leti je spomine zaupal domačinu Martinu Kostrevcu, ta pa mi je lokacije pokazal. Med evidentiranjem sva naredila poskusni izkop v eni od naključno izbranih jam in že v globini 25 cm naletela na kosti. Komisija Vlade RS za ureditev vprašan prikritih grobišč je nato odobrila in omogočila sondiranje štirinajstih od dvanajsetih evidentiranih lokacij. Enainšestdeset let po dogodkih, novembra 2006, se je nekdanji pastir z izredno natančnostjo spomnil krajev in določil mesta za poskusni izkop. Na dvanajstih od štirinajstih krajev so bili kmalu pod površjem najdeni človeški ostanki in različni predmeti žrtev. Naslednje leto smo s strojnimi sondažnimi izkopi območje še natančneje →

Umorjene so morilci zvezali in nemočne pomorili (foto: Mitja Ferenc).

preiskali in skupno potrdili osemnajst grobišč.

Ugotovitev o izvoru ubitih

Odgovor na vprašanje, kdo od zajetih in vrnjenih pripadnikov hrvaških oboroženih sil, črnogorskih četnikov, Slovencev ali pripadnikov nemške manjšine na Štajerskem leži v katerem od grobišč, zaradi pomanjkanja podatkov ni bilo mogoče podati.

Da bi pridobili podatke vsaj o številu, spolu, starosti in narodnosti žrtev grobišč na Pohorju, se je Komisija RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč novembra 2007 odločila za prekop dveh, na videz manjših grobišč: Lebejeva frata 1 in Grobišče pri Ruški koči na Arehu št. 3. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je izdalo dovoljenje za prekop, prav tako je s prekopom pisno soglašal lastnik zemljišča Planinsko društvo Rače.

Težave in nepredvidene okoliščine

Izkop so že od vsega začetka spremljale težave in nepredvidene okoliščine. Za iznos človeških posmrtnih ostankov iz obeh grobišč je naročnik Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve v razpisnih pogojih določil tri delovne dni. Pokazalo se je, da je bil razpis neustrezno in pozno pripravljen in ni predvidel načina reševanja nepredvidenih zapletov. Delo so otežile tudi temperature, ki so se približevale ledišču.

Izkop 5. novembra 2007 se je začel z zamudo, saj so tisto jutro vlomili v poslovne prostore izvajalca – Pogrebnega podjetja Maribor. Arheolog mag. Draško Josipovič je sporočil, da je poslovno zadržan in naj se izkopavanje začne brez njega. Poleg izvajalca sva pri izkopu od začetka bila navzoča kriminalist Bojan Vidovič s Policijske uprave Maribor in avtor knjige kot vodja evidentiranja prikritih grobišč v Sloveniji ter član ožje skupine za prekope v okviru Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč v Sloveniji.

Najdba razstreliva

Z manjšim rovokopačem je izvajalec v sredini kraterja pazljivo odstranil humusno površinsko plast grobišča in v globini cca 30 cm naletel na človeške posmrtno ostanke. Nato je želel pripraviti prostor na zunanjem robu kraterja, a je prav tako pod rušo, v globini 20 cm naletel na kosti. Sklenili smo, da z deli do prihoda arheologa prenehamo. Ta naj bi ugotovil, kaj je v danih razmerah najboljše storiti. Po njegovem prihodu so se dela nadaljevala, da bi ugotovili obseg grobišča. Z rovokopačem je bil narejen okoli obsega grobišča vkop (15 x 10 m), da bi lahko zemljo ob izkopavanju premetala vanj. Pri izkopu smo opazili, da je zemlja v določeni globini črna. Domnevali smo, da je to posledica razstreljevanja grobišča. Res smo kmalu zatem naleteli na ovoje vojaškega smodnika. Obvestili smo kriminalista PU Maribor, ki je na kraj napotil pristojno ustanovo civilne zaščite (ekipo za neeksplozivna ubojna sredstva). Ta je z detektorjem raziskala območje

Eno od 30 grobišč na Arehu

in našla 148 ovojev 100 g vojaškega dinamita angleške izdelave Nobel, tip 808. Nekateri ovoji so imeli še detonatorje.

Grobišče Lebejeva frata 2

Med tem časom se je delovna ekipa preselila na lokacijo Lebejeva frata 1 in začela s pripravami na izkop posmrtnih ostankov v grobišču dimenzij ok. 4 x 3 m. Prav tako smo še enkrat sondirali nekaj deset metrov oddaljeno evidentirano lokacijo grobišča Lebejeva frata 2, kjer smo v nasprotju z ročnim sondiranjem iz leta 2006 potrdili obstoj človeških posmrtnih ostankov. Vkopna jama je bila velikosti ok. 3 x 2,5 m.

Na koncu prvega delovnega dneva smo sprejeli odločitev, da naslednji dan iznesemo posmrtno ostanke na lokaciji Areh 3. Predvideli smo, da bi za to potrebovali pol dneva. Nato pa bi izkop iz grobišča Lebejeva frata 1 izvedli po arheološko podobni metodi z iznosom celotnih okostij. Po mnenju arheologa je bila lega okostij v tem grobišču primernejša za tovrstno ekshumacijo.

Grobišče večje od predvidevanj

Po odstranitvi neeksploziviranih ubojnih sredstev na Arehu se je izkop nadaljeval ročno. Delavci pogrebne-podjetja so ob koncu dneva v zemlji vidne posmrtno ostanke prekrili.

Naslednji dan je bilo ob izkopu najdeno še nekaj kosov dinamita, jasno pa je bilo, da je grobišče nekajkrat večje od ocenjenega, zato je iz-

vajalec nadaljevanje dela pogojeval z novo naročilnico za dodatna nepredvidena dela. Ker pri izkopu ni bil navzoč predstavnik naročnika oziroma investitorja, je avtor teh zapisov kot predstavnik vladne komisije prosil, naj iz Sektorja za vojna grobišča pri Ministrstvu RS za delo, družino in socialne zadeve nemudoma pride oseba s pooblastili in ukrepa glede na razmere.

Pomanjkanje sredstev in časa

Drugi dan izkopavanja smo ugotovili, da je bilo grobišče dvakrat zasuto. Po Josipoviču so najprej skupali jamo kvadratne oblike, zatem pa so vanjo pometali trupla prve skupine, ki je bila ustreljena v bližini. Jamo so delno zasuli, tudi z apnom, nato pa je bila še enkrat uporabljena za pokop, z rahlim zamikom v vzhodni smeri. Zvečer so skeletne ostanke okoli 62 oseb odpeljali v hrambo na pokopališče Dobrava.

Tretji dan smo jamo razširili do velikost 20 x 15 m, na zahodni strani pa je bil narejen t. i. profilni izkop jamnega roba, s katerim smo ugotovili globino grobišča.

Zaradi pomanjkanja sredstev in časa smo jami na lokaciji Lebejeva frata zasuli. Pred zasutjem so posmrtno ostanke po celotni dolžini zavarovali s polivinilasto folijo, na katero smo naložili sušice, kar naj bi olajšalo delo pri kasnejšem izkopu. Še enkrat smo neuspešno iskali tretje grobišče na območju Lebejeve frate.

Nadaljevanje prihodnjič